تاریخ نشر | د خپریدو نیټه: 27.05.2012

نورمحمد غفوری

افلاطون او دټولنیز عدالت

- «خپله دنده پر وخت سرته رسول او ورته ژمنتیا عدل دی»
- «ښه نظام دښو لوستو خلکو پرمټ جوړېدای شي»
- «دریاست ښه صفت، ښېګڼه عدل او انصاف دی»
- «په ریاست کې عدل او انصاف هغه وخت راتلی شي، چې لوړپوړي چارواکي له علم اوپوهې نه کارواخلي»
- «دښځې او نر ترمنځ په انساني لحاظ هېڅ توپیرنشته، له ښځو او نارینه وو باید دحکومت کولو په چارو کې په ګډه کار واخستل شي»

افلاطون د ټولنیز سیاسی نظام او په هیواد کې د ټولنیز عدالت په اړه ډېرې په زړه پورې طرحې لری. دده په طرحو کې د دولتی واکمنانو پوهه، پاکی او انصاف لوړ ځای لری او د ټولنیز پرمختګ له پاره د عدالت شتون اړین فکتور بولی. د افلاطون په نظر تر هغه چې« فیلسوفان واک ته ونه رسیږي او یا واکمن فلسفي نه وي، ترهغې دریاست او د ولس ستونزې نه حل کېږي... دکوم ریاست حکمران، چې فلسفي نه وي، دهغه ریاست پربنسټ اعتبارنه دی پکار.» که د حکومت واکې د فیلسوفانو او پوهو کسانو په لاس کې ولویږی، د ملت له پاره ستر خدمتونه کولای شي، ځکه چې پوه کسان او فیلسوفان د ملت ګټې له خپلو شخصی ګټو څخه لوړې بولی، ریاست د حکم د چلولو او د پیسو او شتمنیو د راټولولو له پاره نه غواړی اود ټول ملت په خیر او دعدل او انصاف پر بنسټ ولاړ ټولنیز – سیاسی نظام را منځته کولای شی.

د علم او پوهې څښتن واکمنان عادل، انصافمن، زړه ور او غیرتی وی او په دولت کې د غلا، بډو اخیستلو او نورو ټولنیزو فسادونو په ضد د مبارزې لارې لټولای او موندلای شی. په حکومت کې باید بې علمه او بداخلاقه کسان لار ونه مومی، ځکه چې که « یو کس غل، بدفعله او بې عدالته وي، په ټول ریاست باندې بده اغېزه ښندي» دریاست واکمن باید پوه او باشخصیته خلک وي. دغه ډول پاک زړي کسان کولی شي چې ښه حکومت

وچلوي؛ جهالت او خود غرضي له منځه یوسي، «ځکه چې دا ډول خلک انسانیت ته ژمن وي. دوی په ډېر امانت، ایمان او دیانت خپل کارونه سرته رسوي، دا ډول خلک د بې ځایه دود دستور نه ازاد وي.» د افلاطون نظر دادی چې د حکومت واګې باید د کومې ځانګړې ډلې په لاس کې نه وي، ځکه چې «ریاست د ټول ولس ګډ کوردی او ساتنه یې په ټولو یوشان فرض ده. همدغه دریاست د اعتدال مانا ده، ځکه چې دریاست ښه صفت، ښېګڼه عدل او انصاف دی. له دې صفت نه باید ټول برخمن وي.

په ریاست کې عدل او انصاف هغه وخت راتلی شي، چې لوړپوړي چارواکي له علم او پوهې څخه کاروا خلي، د عدل او انصاف په خاطر فوځ هم دریاست لپاره هرډول قربانۍ ته تیاریږي.»

افلاطون پوهې او ښو اخلاقو ته د انسان په شخصي او ټولنیز ژوند کې ډېر ارزښت ورکوی او وایي چې که عادل او د ښو اخلاقو څښتن د حکومت په اداره کې برخه واخلي او یا د عادي انسان په څیر په ټولنه کې ژوند وکړي ، نو په هغه باندې ټول ښار په ښه نامه یادیږي او داسې کسان ذاتاً خپلو خلکو او ولس ته ژمن وي، د خپلو ملګرو سره غداري نه کوي، غلاوې او بې انصافي نه کوي. پوه او عادل کسان پخپلو وعدو ولاړ وي، خپل قسمونه نه ماتوي او دا ځکه چې دا ورته ستر اخلاقي جرم ښکاري. د پوهو او د ښو اخلاقو څښتنو کسانو سره هم د ځان د عزت د ساتلو فکر وي او هم د بل عزت او وقار ته درناوی کوي؛ د لویانو احترام کوي او په کشرانو شفقت لري. هر انسان ته د هغه له شتمنۍ د اندازې له په نظر کې نیولو پرته په درنه سترګه ګوري. افلاطون په دې نظر دی چې د پوهې او ښو اخلاقو څښتن «که په خپله د هرمذهب پلوی وي، خو د خپل ښار خدمت ته ژمن وي او د خپل ریاست وقار په پام کې نیسي؛ سرکاري مذهب ته زیان نه رسوي او نه ورنه سرغړونه کوي او نه ورسره خیانت کوي. دا ځکه داسې کوي چې دا د عدل غوښتنه ده.»

عدالت د افلاطون له نظره یوازې خپلو اړوندو کارو ته چې د خپل طبیعي استعداد او مینې سره سم یې ټاکلی وی ، د ملت د وګړو چمتو والی او په هغو کې بوختیا ده. دا ښه عدالت دی چې هرڅوک خپل کار ښه سرته ورسوی او د نورو په ژوند او کارونو کې مداخله ونکړي. له مداخلې څخه نه یوازې نوموړي ته زیان رسېږي، بلکې ټولنې ته زیان رسوی. په هغه څه کې چې مسلک یې نه وی، ځان لوړ ونه ښئی، غیبت ونه کړي او په شخصي او ټولنیزو چارو کې د نورو د عیبونو په لټولو او بیانولو پسې ونه ګرزي. بې عدالتي هغه وخت رامنځته کیږي چې د دولت له خوا د ورسپارل شوو دندو پولې په نظر کې ونه نیول شي. عدالت هغه دی چې هر چاته د هغه سره وړ معامله وشي، «له دوستانو سره نیکي او له دښمنانو سره بدي وشي». د عدل او انصاف په اړه د افلاطون نظر داسې هم دی چې «که هرشخص د قانون په چوکاټ کې خپل فرض په ښه توګه ترسره کړي، نو نور هم له دغه انسان څخه زدکړه کوي او هغوی هم خپل کارونه په ښه توګه ترسره کوي ځکه، چې انصاف د یوه عهد نوم دی هغه هم د نه لاسوهنې عهد.»

افلاطون لکه څنګه چې د نورو ټولنيزو ډلو ترمنځ د ورورولئ او انصاف پلوی ؤ، په دې باور هم ؤ چې «ښځوته دې دنارينه وو په څېر برابر حقوق ورکړل شي او له نارينه وو سره دې په يوځای د کارکولو اجازه ورکړل شي، همداشان ښځوته دې هم دنارينه وو په څېرد تعليم حق ورکړل شي.... که موښځې له پامه وغورزولې، داسې فکروکړی چې درياست نيمه برخه مو له لاسه ورکړه؛ دښځې او نارينه ترمنځ په انساني لحاظ هېڅ توپيرنه شته؛ له ښځو او نارينه وو څخه بايد يوځای دحکومت په برخه کې ګټه واخستل شي او ددې ترڅنګ له ښځو څخه د فوځي انتظام په برخوکې هم کار اخستلی شو؛ ښځې بايد ۴۰ کاله او نارينه ۳۰ کاله کاروکړي. افلاطون به ويل، چې نارينه اوښځينه دواړه دتعليم حق لري، دواړو ته بايد په يوه سترګه وکتل شي او دواړو ته بايد په يو ډول حقوقو قايل واوسو.

افلاطون د اولاد(ماشومانو) په ګډه روزنه ټينګار کړی او په دې نظر دی چې ماشومان هم د پيسو او نورو شتمنيو په شان د ټول ملت او دولت ګډ ملکيت دی. د افلاطون په نظر زده کړه د فرد او ټول ملت د متوازن او سم انکشاف له پاره خورا اړينه ده. افلاطون وايي « ښه نظام دښو لوستو خلکو په مټ رامنځته کيدای شي، ځکه چې پوهه په انسان کې ټولنيزشعور پيداکوي، نو کله چې په انسان کې ټولنيز شعور پيداشي نو انسان خپل ټولنيز مسئوليتونه پېژني او په ښه توګه يې ترسره کوي.»

د افلاطون په نظر په اشتراکی حکومت کې ټول افراد په حقيقت کې سره ورونه دي. ټولو کوچنيانو ته به په يوه سترګه کتل کيږي، يو ډول تعليم به ورکول کيږي او ټول به په يوه دسترخوان ډوډۍ خوري. دلته قومی، ژبنی، دينی او محلی توپير او امتياز رول نه شی لوبولای. دولت ته د افرادو د شخصی ژوندانه(د خپل کور د ښکلا، د جامو د ډول او اغوستلو او نور) په چارو کې د مداخلې حق نه ورکوی؛ خو دولت به څارنه کوی چې افراد دخپلو شخصی اهدافو دلاسته راوړلو پروخت بل چاته زيان ونه رسوي. د افلاطون د ښوونې او روزنې د پلان سره سمه د کوچنيانو «په ښوونه او روزنه کې جسماني ورزش اوموسيقي شامله وه، جسماني ورزش ددې لپاره، چې دماشومانو په جسم کې تناسب پيداشي او موسيقي ددې لپاره اړينه ده، چې دماشومانو د روح اوجسم همغږي برقرار وساتي.... څوک چې له موسيقي سره بلدنه وي، پرهغو باندې هېڅ ډول اعتبارنه دی پکار؛ ځکه چې د موسيقۍ نه دناخبروخلکو جذبات غيرمتوازن وي، دموسيقۍ ماناهمغږی ده، نو په همدې پار موسيقي دهر فردلپاره اړينه ده»

افلاطون د هيواد د امنيت او ځمکنی تماميت له پاره د دفاعی او امنيتی ځواک د جوړولو په خاطر هم د کوچنيانو د روزنې په پروګرام کې ټاکلو تدبيرونو ته ځای ورکړی دی. سره له دې چې دی د جنګ او جګړو پلوی نه ؤ، خو په دې هم پوهيده چې «دښمن هغه وخت زړور کيږي، چې کله خپل مقابل لوری له ځانه کمزوری ووينې».

د افلاطون په نظر د عدل او انصاف له پاره هېڅ ډول جبر ته اړتیا نشته، ځکه چې دا هرڅه په خپله سل په سلو کې دفرد په ګټه دي. «عدل او انصاف د انسان روح ته ښکلا ښښي او دبدۍ ناروغي يې له منځه وړي. کله چې دانسان روح تندرست او آرامه وي، نو خپل فرايض په ښه توګه ادا کوي. لکه څنګه چې د ښه صحت مند جسم لپاره مادي شيانو ته اړتياوي په همدغه اندازه د انفرادي خوښۍ او مسرت لپاره روحاني پاکوالی ته هم اړتيا ده، له همدې نه موږ ه ښه نتيجه اخستی شو، چې عدل په خپله عدل کوونکي فرد ته ګومره په ګټه تمامېږي.»

افلاطون د انسان په اروا کې درې عنصره وينی چې د جذبه، شهوت (اشتها) او عقل دی.. دی وايی چې «که خپل فرضيات پېژندل او پرځای کول عدل وي، نو بيا خو په انفرادي ژوند کې د روح درې عنصره هم بايد خپل کارونه په خپل ځای ترسره کړي او همدارنګه عقل، جذبه او شهوت دې هم خپل حدود وپېژني او په شخصي ژوند کې دې مناسبه همغږي او توازن پېدا کړي.»

افلاطون د هيواد وګړي هم د افرادو د روح د عناصرو له مخې په دريو طبقو وېشی. افلاطون د ځمکې د کرکيلې دنده بزګرانو ته ور کوی او دا به هغه کسان وی چې دده د ښوونيز پروګرام پر بنسټ له نورو کمې زده کړې کوی. ددې له پاره چې د انسانانو د ژوند مادی اړتياوې پوره شی، نو د هر څه ترمخه ښې ځمکې ته اړتيا لری چې ورپکې د کر هنې چارې پرمخ بوزی. په دوهمه درجه کې بيا بيلا بيلو فنی څانګو او کسبونو ته اړتياده چې د انسانانو د ډول ډول اړتياوو له پاره بيلابيل ځيزونه او ارزښتونه توليد کړی.

دده په نظر د بزګرانو او کسبګرو ترڅنګ د هيواد د ساتنې لپاره پوځی ځواک ته اړتيا ده چې هېواد وساتی. دا پوځي ځواک (اردو) بايد عسکري علوم او فنون لوستي او ښه يې عملی کړی وی. «ددغې اردو لپاره جذبی عنصر بسنه نه کوي، بلکې دوی بايد په خپلو منځو کې د ورېښمو په شان نرم او د دښمن لپاره د فولاد غوندې کلک عظم ولري»

دده له نظره بله طبقه د هيواد واکمنان دی چې تر ټولو زيات عقلی عنصر ته ډېره اړتيا لری او دده له نظره بايد فيلسوفان وی. دده په نظر «رياست څلور برخې لري: (۱) حکومت، (۲) شجاعت او زړه ورتيا، (۳) عفت او (۴) عدل. مخکنۍ درې برخې د دريو طبقو ځانګړې برخې دي يعنې حکومت د واکمنو لپاره، شجاعت داردو لپاره، عفت يا د نفس ضبط د هنرمندې طبقې لپاره دي... عدل د کومې ځانګړې طبقې لپاره مخصوص نه دی، بلکې دا د ټولو ګډ ميراث دی... که ټول خلک په خپلو خپلو کارونو بوخت شي او خپل خپل کارونه په ښه توګه پرمخ يوسي، نو دغه وخت بيا په رياست کې عدل قايم کېدای شي. خپله دنده پر وخت سرته رسول او ورته ژمنتيا عدل دی».

د افلاطون په نظر دا د دولت دنده ده چې د خپلو ښاريانو د پرمختګ او هوسا ژوند له پاره مناسب، وړ او مطلوب شرايط چمتو کړی، په ټول هيواد کې عدالت راولی او له هغو څارنه وکړی. له دې کبله هغه ډېر په دې فکر کوی چې د خپل خيالی (اوتوپي) دولت له پاره تر ټولو ښه او ايډيال قانون طرحه کړی. افلاطون د ښو

ښېرنو او پلټنو د تر سره کولو له پاره د آتن په یوه برخه کې د (افلاطون اکادمی) جوړه کړه او له دې لارې یې د افلاطونیسم په خپرولو منظم لاس پورې کړ. د افلاطون معنوی میراثونو ډیر یهودی، عیسوی او اسلامی فیلسوفان په بیلا بیلا ډولونو تر اغیزې لاندې راوستل. ارستو هم چې په لرغونو زمانو کې د افلاطون شاګرد او د هغو د اساسی نظریو مخالف و، تر ډیره د خپل استاد تر اغیزې لاندې او د هغه له زیاتو مرستو څخه برخمن و.